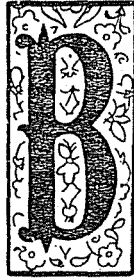
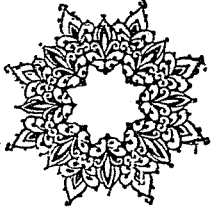

Yüksek İslâm Enstitülerinde İleri Çalışmalar

ANADOLU FÜTUHATI'NDA İSLÂMLAŞTIRMA VE TÜRKLEŞTİRME

II

ir önceki sayıda, Müslüman-Türk ordularının Anadolu içerisine inerek, Anadolu'yu baştan başa fethettiklerini söyledik. Fakat şehirler fethetmek, toprakları işgâl etmek İmparatorlar, kumandanlar esir almak acaba niçindi? Bir devletin, bir imparatorluğun ordusu sadece dövüşmek, harbetmek için mi ölürdü, veya öldürülürdü? Elbette, bu sorulara verilecek cevap «Hayır!» olacaktır. Öyle ise, Müslüman Türkler'in bir gayesi vardı. Bir gaye için dövüşüyorlardı. Muhakkak, şehirler fethetmek, topraklar işgâl edip, imparatorları esir almak hep onun içindi.

İSLÂM'DA HİZMET

İsmail Hâni Danişmend'in, Léon Cahun'dan naklettiği; «Türk ırkı hiç farkında bile olmadan Hıristiyan bir Avrupa'ya karşı, İslâm Asyası'nın mümes-sili olmuştur.» (1) sözünde hakikat payının olduğu muhakkaktır. Şu kadarını söylemek lâzımdır ki, Türk milletinin gayesi İslâm'ın lideri olmak değildir. Sadece ve sadece İslâm'a hizmet etmektir. Bu hizmetinden dolayı Hıristiyan âlemine karşı İslâm'ın lideri olmuştur, o kadar. Çünkü, «İslâm ideolojisinin verdiği büyük hamle Abbasi'lerin iktidar mevkiine gelmesine kadar fütuhâtçı bir istikamet takip ederek, İslâm dünyasına geniş ülkeler kazandırdıktan sonra, bu yeni devlet ve tâbileri zamanında yalnız Araplar'ın değil, bu dine giren, İran'lı ve Türk gibi yeni unsurların da gayretleriyle, fikrî ve medenî faaliyetlere yöneldi. Bu suretle islâmiyet, eski Yunan, Roma, Yakun çarlık ve İmparatorluk devletleri gibi

Mehmed ŞEKER

kültür mahsullerini kendi potasında eriterek yeni bir sentez, yani islâmî bir medeniyet vücuda getirdi.» (2)

İslâmiyetin dinamizmini ruh potasında kaynaştıran her milletin, kendini onun emrine verdiği bir âşikârdır. Bilhassa, Türk milletinin tarihinde bunu fikrî ve rûhî hamleleri ile ispatlıyan misalleri açık olarak görmekteyiz. Zaten İslâm dininin cihanşumûl bir mahiyet almasında fütuhatçı ve fikrî hamlelerin büyük bir ehemmiyet taşıdığı âşikârdır. Bu cihet Türklerin islâmlaşmasını neticelendiren âmillerin en önemlisi olarak zikredilebilir. (3)

Burada, Türk'lerin Orta Asya'dan İslâmiyeti kabul ettikten hemen sonra göç ettiklerini hatırlamak lâzımdır. Her ne kadar bu göçleri «nüfus kesafeti, hayvan çokluğu veya otlak kıtlığı» sebeplerine bağlamak icabederse de, ancak müslüman olduktan sonra sığınacak bir bölge aramaya çıkan Türklerin göçlerinin diğer bir sebebinin de bu olabileceğini düşünmek lâzımdır. (4)

Biraz yukarıda belirttiğimiz gibi, Türkler'in İslâm'a hizmet ve onu yaymak düşünceleri ihtimal de olsa mevcuttur. Onun için biz, bu muhaceretlerin sonucunda Anadolu'da vücuda gelen Türkleşme olayında meseleyi ele alırken İslâmlaşma ve Türkleşme amillerinin ikisinin beraberce meydana geldiğini kabul ediyoruz. Çünkü müslüman olan bu Türk akıncılarının Anadolu'ya kadar sadece yerleşecek bir bölge bulmak gayesiyle gelmediklerini söyledik. Onun için, «Allah yolunda cihad» mefkûresini millî benlikleri ile bağdaştıran, kaynaştıran Türkler, İslâmlaşma ve Türkleşme hadiselerini birlikte yürüttükleri hakikati mevzuumuzun esas noktası olacaktır.

MUHACERET SELİ

Anadolu'da vücuda gelen bir İslâmlaşma ve Türkleşme hadisesinin kendiliğinden meydana geldiği düşünülmez. Sonra, Osmanlı İmparatorluğu hudutlarında vukûu ileri sürülen bir İslâmlaşma ve Türkleşme olayı, öyle sihirli bir değneğin hariçten ve uzaktan tesiri şeklinde veya bir idealin yayılma kudreti ile o ideali taşıyanların azim ve iradesi de tam bir şekilde anlaşılabilir. Bunun yanında, Osmanlı memleketlerinin günün birinde bir Türk aşiretinin getirdiği yeni bir din ideali ile sarsılmağa ve neticede olduğu yerde kendiliğinden İslâmlaşmaya başlamasını da kabul

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi İslâm memleketleri ile komşu oldukları için İslâmiyeti çabuk kabul eden ve İslâmlar'la, Hazer Türkleri ile, Kıpçaklar'la daimî münasebette bulunan Sir-Derya Oğuzları, daha Selçuklular'dan önce muhtelif aşiretler halinde Mâverâün-Nehir'den kalkarak şimâlî İran yolu ile Azerbaycan ve Ercan'a, yâni Bizans İmparatorluğu serhadlerine kadar gelip tecavüzlere başlamışlardı. Yine XI. asırda Mâverâün-Nehir'de ve Horasan'da göçebe Oğuz aşiretlerine çok tesâdüf olunuyordu. Horasandakileri Sultan Mahmud Gaznevî, mâhirâne siyasi bir tedbir olmak üzere Mâverâün-Nehir'den oraya naklettirmişti. Bunlar da muhtelif sebeplerle Bizans sınırlarına gelip, oralarda yerleşen sair Oğuzlar'a katıldılar; fakat Mâverâün-Nehir ve Horasan büsbütün de Türkler'den âri kalmamıştı. Seyhun yukarısından inip gelen yeni bir takım Türk aşiretleri, tekrar o sahalarına inerek, oralardaki diğer Türkler'le karışmışlar ve Selçuklular'a kuvvet kaynağı olmuşlardı. Bilhassa Mâverâün-nehir, o zamana kadar sürekli muhaceretlerle oldukça Türkleşmiş, eski İrânî mahiyetinden kuvvetli bir surette kurtulmuştu ki, bu hususta en mühim etnoğrafik âmil Karluklardı. Bununla beraber, Oğuzlar'ın bu husustaki rolü de büsbütün ehemmiyetsiz sayılamaz. (6),

Oğuzlar'ın Selçuk İmparatorluğu için bir kuvvet kaynağı olduğu gözönünde tutulursa, Oğuz göçlerinin Selçuklular'ın «garba doğru akımı»nda rollerinin ve paylarının büyük olduğu da ortaya çıkar. Zira, Türk devlet anlayışına göre, başta hakan veya Sultan olmak üzere, devlet ve memleket nasıl hânedân azasının müşterek malı sayılıyorsa, millet ve tâbiî olarak, bu ailenin fertleri telâkki ediliyor-

(1) DANIŞMEND, İsmail Hamî; Türkler ve Müslümanlık, İST. 1959, 46.

(2-3) TURAN, Osman Prof. Türkler ve İslâmiyet, ANK. 1946, s: 464-465.

(4) Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, ANK. 1966, 158/dip not

TOGAN; Prof. Zeki Velîdî; Umumî Türk Tarihi-ne Giriş, I, İST. 1946, 140.

Tafsilât için bak. TURAN, Prof. Osman, Selçuklular Tar. ve T. İ. Med. 69

(5) BARKAN, Ömer Lütfü: Os. Imp. da bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak Sürgünler, İST. 1966, 1-4 s: 57.

du. Selçuklular gelmeden önce bile Horasan'ın Türkmenler ile dolu olduğuna ve Gazneliler'e karşı zaferler kazandıkça Oğuzlar'ın Türkistan'dan dalgalar halinde Ceyhun'u geçtiklerini ve Balhân dağına aştiklarını görüyoruz. Esasen Selçuklular'ın Gazneliler'e karşı zaferleri de Oğuz muhacirlerinin devamlı surette kendilerine iltihakı ile münakün oluyordu. Horasan'a 10.000 süvari ile gelen Selçuklular'ın 100.000 kişilik Gazne ordularına karşı savaşabilmesi için bir kaç yıl içinde nasıl çoğaldıklarına dair en güzel bir misal de sâdece İnanç Yabgu'nun Dândânâkân muharebesine 20.000 süvari ile katıldığına dair kayıttır. Zaferi müteâkip bir Türkmen devletinin kurulduğunu duyan Oğuzlar artık sel hâlinde İslâm ülkelerine akıyorlardı.

Eski bir Selçuk Tarihinin açıkça belirttiğine göre; «Türk'ler her ülkeye girdiler; her beldeyi aldılar ve hiç bir engel ile karşılaşmadan her tarafa yayıldılar. Öyle ki, almadıkları memleket, içmedikleri su, ateşlemedikleri ocak kalmadı. Hükümdarlar onların gelişinden ürküp kaçtılar. onlar vardıkları şehirleri doldurdular, hâkimlerini kovup, kendi valilerini tayin ettiler.» (7)

Bu göçlerin zaman zaman Selçuklular'ın başına gâileler açtıklarını biliyoruz. Yalnız, Selçuk Sultanları bir yandan Oğuzları devletlerinin kurucusu ve temeli saymışlar; bir yandan da feodal devlet anlayışlarına göre yurtsuz oluşları ve itâatsiz hareketleri dolayısıyla onlarla çok uğraşmışlardır. Nizâm'ül-Mülk bu hususu «Her ne kadar Türkmenlerden bıkmılık geldi ise de sayıları çoktur. Bu devletin kuruluşunda çok hizmetleri ve emekleri geçtiği için de, bu devletin üzerinde hakları vardır ve Sultan'ın akrabalarıdır.» (8) mütealâsı ile devletin Türkmenlere bakışını pek güzel ifade etmişlerdir.

Aynı zamanda, Tuğrul Bey ve onun ilk halefleri, İslâm'ın Sultanı ve hâmisi sıfatı ile, ülkelerini ve teb'asını bunların çapullarından korumak, fakat aynı zamanda devletin temelini ve askerî kuvvetini teşkil eden bu ırkdaşlarına yurt bulmak ve onlara geçim imkânları hazırlamak gibi birbiri ile çatışan iki mesele karşısında idiler. Zîrâ Göktürk kağanlarının «Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmam. Yoksul milleti zengin ettim, aç halkı çoğaltım.» ifadeleri ile beliren eski Türk Velâyet-i pede-

râne sıfatı Tuğrul Bey ve Haleflerinde de mevcut olup devletin başında kavmine baba mevkiinde bulduklarına ve Oğuzları yurtlandırmak vazifesi ile karşılaştıklarına inanıyorlardı. (9)

Göçebe Oğuz boylarının, sistemli bir şekilde; «garba doğru akınından boşalan yerleri doldururcasına göçlere devam ettiklerini görüyoruz. Diyarbekir Mervânî emîri Nasr'ud-devle (1011-1061) Oğuz akınlarını Tuğrul Beye şikâyet ettiği zaman Selçuk Sultan'ı ona; «Kullarımın, memleketine geldiğini haber aldım. Sen bir hudut (sugur-uc) emirisin; Onlara mal verip kâfirlere (Bizanslılar'a) karşı kendilerinden faydalanmalısın. Zîrâ onların maksatları ermeni beldeleridir.» cevabî mektubu ile hem bu asî ırkdaşlarını uzaktan himaye etmekte, hem yerli müslüman halkı düşünmekte ve hem de ANADOLU'NUN FETHİ lüzumunu göstermektedir. 439 (1047) yılında Türkistan'dan Nişapur'a çok kalabalık bir Oğuz muhacir halkı gelmiş idi. Yersizlikten ve yurtsuzluktan şikâyet ediyorlardı. İbrahim Yinal onlara: «Memleketim sizin oturmanıza yetecek kadar geniş değildir. Bu sebeple doğrusu şudur ki, Rum (ANADOLU) GAZASINA gidiniz; Allah yolunda cihad yapınız ve ganimet alınız; ben de arkanızdan gelip bu hususta size yardım edeceğim.» derken Selçuklular'ın hangi zaruretler ile Anadolu fetihlerine giriştiklerine ve devletin bununla ilgili siyasetlerine dair güzel bir misal verir.

Bu iki misal de gösteriyor ki Türkistan'dan kopup gelen guruplara hep Anadolu gösterilmektedir. Onların yerleşmeleri için en münasip bölgenin burası olduğu telkin edilmektedir. Bununda ALLAH YOLUNDA CİHAD vazifesi ile fethetme girişimleriyle mümkün olacağına işaret edilmektedir. Bütün bunlar Anadolu'nun İslâmlaşması ve Türkleşmesi için atılan ilk adımlardır denebilir.

İslâm ülkelerine Türk muhacereti aralıksız devam ediyor ve İslâmiyet Türkler arasında yayıldıkça da göçler birbirini kovalıyordu. 1043 (435) yılında Bulgar havâlisinde yazılayan ve Balasagun-Kaşgâr havâli-

(7) Turan, Prof. Osman; Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Med. ANK. 1965, 68.

(8) Turan, Prof. Osman; Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Med. ANK. 1965, 70.

sinde kışlayan 30.000 çadır halkı müslüman olmuş; bayramda 30.000 koyun kurban kesilmiş ve İslâm memleketlerine dağılmıştı. Bu sonsuz muhaceret ve istilâlar büyük meseleler çıkarıyor ve devleti uğraştırıyordu. Tuğrul Bey önünde Zencen'a çekilen Arslan Yabgu (İran) Oğuzları her tarafı istilâ ve akınlara uğrattıyordu. Tuğrul Bey bir elçi ile onları itâate ve huzûra çağırıldığı zaman, bu Türkmenler «Senden korktuğumuz için uzaklaştık ve buraya konduk. Gayemiz ya Horasan'a dönmek veya Rûm'a gitmektir.» deyip itâaati reddettiler ve Anadolu'ya göçtüler. (10)

Anadolu'ya muhacereti hızlandıran en mühim sebeplerden birisi de Moğol istilâsıdır denebilir. Çünkü, tarihin en kudretli ve şiddetli istilâlarından birini teşkil eden Moğol istilâsı Orta Asya Türklüğü ve medeniyeti için ağır neticeler ve Anadolu'da da bilhassa 1277 den sonra büyük sarsıntılar vücuda getirmesine mukabil, bu ülkenin nihâi Türkleşmesinde mühim bir âmil olmuştur. Gerçekten Malazgirt zaferini müteakip Anadolu'ya nasıl sel halinde insan akımı olmuş ise, Moğol istilâsı önünde de aynı şekilde Türkmen kitleleri Anadolu'ya kaçıyor ve Moğol kıtalinden kurtulmağa çalışıyorlardı. Çağdaş bir müellif, Türkmenlerin kalabalıktan Aras köprüsünü geçememiş olduğunu, «Türkmenler'in Erran'-da karınca ve çekirgeler gibi kitleler teşkil ettiğini kaydeder.

Bu Türkmenler'den 60.000 kişilik bir grup Karahan idaresinde Valaşcerd (Eleşkird), Sürmeli ve Aras havalisinden Ahlat'a doğru çekildi; Orhan idaresinde başka bir Türkmen grubu Gürcistan'a girdikten sonra Anadolu'ya doğru ilerledi. Azad Musa idaresinde bulunan 60.000 kişilik bir Türkmen halkı da bir müddet kışları Pasin Ovasında, yazları da şimalî Karadeniz (Parhar) dağlarında geçiriyordu.

Bu Türkmenler Bayburt, Erzincan'dan Sinop'a ve Ayntak'a kadar her tarafı istilâ ettiler. Trabzon dağları yazlık yurtları idi. Bir müddet sonra Mehmed Bey'in idaresinde bulunan bu Türkmenlerin yerli halkı yağma etmeleri dolayısıyla Muinüddin Pervane onları Moğollara şikâyet etmiş; bunlar da Denizli taraflarına göçmüşlerdir. Germiyanlı Türkmenlerinin Cimri isyanında artık Batı Anadolu hudutlarına varmış olması da Türkmen

göçlerinin Şarktan Garba doğru ilerleyişi bakımından kayda şayandır (11)

Bu muhaceretlerin vukuunu merhum Prof. Köprülü; «Selçuk fütuhâtından sonra Anadolu'ya gelip yerleşen kitleler arasında Karluklar, Kalaçlar, Kıpçaklar, Ağaçeriler gibi muhtelif Türk zümrelerine mensup kitleler bulunmakla beraber, en büyük ekseriyeti Oğuz Türkmenleri teşkil ediyordu. Bunlar Anadolu'da Bizans İmparatorluğu'nun Rumeli'den getirip hudutlarda yerleştirmiş olduğu bir takım Hristiyan veya putperest Oğuz ve peçenek kitlelerine dahi tesadüf ettiler. XII. asır Anadolu'sunun mütemâdi mücadelelerle, satib seferleriyle, Türk-Bizans mücadeleleri ile, muhtelif Türk hükümdarları ve kumandanları arasındaki dahilî harplerle malâmâl devresinde, nüfus itibariyle epeyi ziyata uğrandığı muhakkaktır. Fakat bundan mütesir olan yalnız Türk unsuru değildi; İslâm dünyasının muhtelif sahalarından -macera hevesi, kazanç ve gaza gibi- muhtelif âmillere Anadolu'ya koşup gelen başka unsurlara mensup kitleler ve Anadolu'nun -Ortodoks kilisesinin rumlaştırmağa çalıştığı- eski halkı ile daha fazla sahil memleketlerinde kalabalık olan Rumlar, hülâsâ bütün Anadolu ahali bundan müteessir olmuşlardır. Abu el Fida'nın, herhalde Moğol istilâsından evvelki devre ait olarak naklettiği bir rivayete göre, Antakya'nın kuzeybatısında, Denizli dağlarında ve civarında yani Menderes havalisinde 20.000 çadır halkı Türkmen yaşıyordu. Herhalde XII. asır sonunda Anadolu'nun batı sahaları ve sahil memleketleri müstesna olarak Suriye'nin kuzeyinde, Irak ve Elcezire'de İran ve Azerbaycan sahalarında olduğundan daha kesif, büyük bir türk kitleleri tarafından TÜRKLEŞTİRİLDİĞİ söylenebilir.» şeklinde izah etmektedir.

(Dévam edecek)

(9-10) TURAN, Prof. Osman; Aynı Eser, sayfa: 67-69

(11) TURAN, Prof. Osman, Aynı Eser, 214 - 215.